

Trendanalyse

Een analyse van de trends en hiaten in het onderzoek en beleidsadvisering over de taalverwerving Nederlands als tweede taal van de afgelopen 15 jaar in Nederland en Vlaanderen

In opdracht van de Nederlandse Taalunie
Liesbeth de Paepe (CTO), Jacqueline de Maa & Rosa Teepe (ITTA)

Coördinatie: Elwine Halewijn (ITTA) en Mariet Schiepers (CTO)
juni 2019

Inhoud

| | |
|--|----|
| 1. Inleiding..... | 3 |
| 1.1 Achtergrond en onderzoeksvragen..... | 3 |
| 1.2 Opzet..... | 3 |
| 2. Methode | 3 |
| 2.1 Totstandkoming literatuurlijst en trendanalyse onderzoek en beleid | 3 |
| 3. Trendanalyse..... | 4 |
| 3.1 Trendanalyse Onderzoek | 4 |
| 3.2 Trendanalyse Nederlands beleid | 8 |
| 3.3 Trendanalyse Vlaams beleid | 12 |
| 4. Conclusies | 18 |
| Literatuurlijst..... | 22 |

1. Inleiding

1.1 Achtergrond en onderzoeksvragen

In opdracht van de Taalunie voerden het CTO (KU Leuven) en ITTA (Universiteit van Amsterdam) gezamenlijk een literatuurstudie en trendanalyse uit, die een basis zullen vormen voor een adviestekst over taalverwervingsonderwijs Nederlands als tweede taal vanuit een breed maatschappelijk perspectief. De nadruk ligt op de groep nieuwkomers die voor het eerst met het Nederlands in contact komt en een grote kans op verblijf heeft. In de literatuurstudie worden geïnventariseerd, geanalyseerd en in samenhang bekeken: (a) de resultaten van wetenschappelijk onderzoek naar taalverwerving Nederlands als tweede taal in de 21^{ste} -eeuwse samenleving; (b) de beleidsadviezen die de afgelopen jaren zijn aangeboden aan de Nederlandse of de Vlaamse minister en die betrekking hebben op de taalverwerving Nederlands van nieuwkomers. Het doel van dit onderzoek is om de bestaande kennis te inventariseren; inzicht te verkrijgen in de verschillende visies op de thematiek; een beeld te krijgen van welke zorgen er leven en welke oplossingen er zijn bedacht.

1.2 Opzet

In wat volgt, beschrijven wij:

- de methodologie: totstandkoming literatuurlijst en de trendanalyse onderzoek en beleid (deel 2);
- de trendanalyse, die is onderverdeeld in (a) trends en hiaten in het onderzoek; (b) trends en hiaten in het Nederlandse beleid en (c) trends en hiaten in het Vlaamse beleid (deel 3);
- de overkoepelende conclusies (deel 4).

2. Methode

2.1 Totstandkoming literatuurlijst en trendanalyse onderzoek en beleid

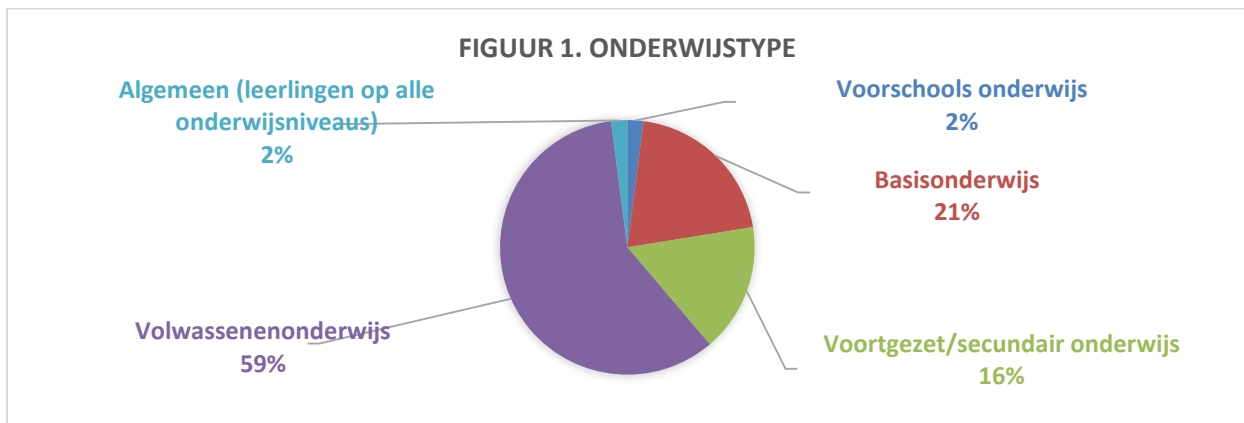
Eerst voerden het CTO en ITTA een inventarisatie van het wetenschappelijk onderzoek en de Nederlandse en Vlaamse beleidsadviezen uit. Voor het wetenschappelijk onderzoek van 2003 tot 2016 werd vertrokken van het beschikbare Vlaamse en Nederlandse onderzoek dat verzameld werd in de HTNO-databank. Voor de selectie van onderzoeken uit 2017 en 2018 werden catalogi van universiteitsbibliotheken en proefschriften in verband met Nederlands (als tweede taal) geraadpleegd. Daarnaast werden ook onderwijskundige, taalkundige en vakdidactische bronnen geraadpleegd (wetenschappelijke tijdschriften en handboeken). Tevens hebben zowel het ITTA als het CTO hun uitgebreide netwerken ingezet binnen Nederland en Vlaanderen. De volgende criteria werden in acht genomen: enkel empirisch onderzoek en beleid dat verschenen is in de periode 2003-2018 in Nederland en Vlaanderen; focus op taalverwerving Nederlands als tweede taal en taalverwerving bij nieuwkomers (alle leeftijden); focus op leerrendement en verschillende vormen van leren. Daarna is er in samenwerking met de expertwerkgroep Taal en nieuwkomers van de Taalunie van deze lijst een selectie gemaakt. Daarbij golden de volgende vragen: Welke publicaties zijn van wezenlijk belang voor onze opdracht? Welke publicaties bevatten cruciale bevindingen, belichten belangrijke aspecten van de taalverwerving door nieuwkomers of gaan over een belangrijke doelgroep (arbeidsmigranten, internationale studenten, laag- en ongeletterden)? Deze lijst is als literatuurlijst bij dit document opgenomen. Met behulp van een thematische codering en samenvattingen van de lijst zijn trends en hiaten in de onderzoeken en beleidsteksten geïdentificeerd.

3. Trendanalyse

3.1 Trendanalyse Onderzoek

1. Doelgroep

Figuur 1 toont een overzicht van de onderwijstypen waarnaar in de periode van 2003-2018 onderzoek is uitgevoerd. Veruit het meeste onderzoek (bijna 60%) is verricht binnen het *volwassenenonderwijs*. Binnen het volwassenenonderwijs is onderzoek gedaan naar zowel hoog- als laagopgeleide inburgeraars en geletterde en ongeletterde leerders. Ook is er gekeken naar specifieke groepen volwassenen, zoals ouders met jonge kinderen. De thematiek waarbinnen onderzoek plaatsvindt is breed: zowel op het gebied van taalbeleid als op het gebied van schrijf-, lees-, luister- en spreekvaardigheid is onderzoek uitgevoerd.



Er is een aantal onderzoeken die op *microniveau* kijken naar de effectiviteit van een specifieke aanpak (zoals impliciet of expliciet leren) op een bepaalde taalvaardigheid (spreekvaardigheid). Zo heeft Penning de Vries (2015) gekeken naar de rol van correctieve feedback in de ontwikkeling van spreekvaardigheid. Spreekoefeningen met correctieve feedback zijn effectiever dan spreekoefeningen zonder correctieve feedback, maar dit hangt sterk samen met individuele verschillen tussen leerders. Leerders met een hoger taalniveau kunnen makkelijker hun eigen fouten corrigeren en herkennen sneller de focus van een oefening. Laagopgeleide leerders hebben geen profijt van de spreekoefening, met of zonder correctieve feedback. In onderzoek naar effectieve componenten van spreekvaardigheidstraining wordt een vergelijkbare conclusie getrokken: het belang van taalkundige kennis en taalverwerkingsvaardigheden is groter voor de communicatief meer succesvolle dan voor de communicatief minder succesvolle groep (De Jong, Steinel, Florijn, Schoonen, & Hulstijn, 2012). Dit type onderzoek op microniveau laat zien dat de effecten van een bepaalde aanpak zeer doelgroep afhankelijk zijn en ook lastig te vertalen naar andere domeinen.

Er zijn meerdere onderzoeken (op microniveau) die zich specifiek richten op *alfacursisten* (o.a. Nuwenhoud, 2015; Strube, 2014; Van de Craats & Peeters, 2013). Nuwenhoud (2015) laat zien dat het ontwikkelen van een portfolio een succesvolle activiteit is, omdat het mogelijkheden biedt voor differentiatie naar thema, leerdoel en niveau. Met betrekking tot de ontwikkeling van mondelinge taalvaardigheid toont Strube (2014) aan dat het consequent toepassen van het IRF-patroon (Initiatief docent - Respons leerder - Feedback docent) bij woordenschatoefening een positief effect heeft op de woordenschatontwikkeling. In een onderzoek naar leesvaardigheid geven Van de Craats en Peeters (2013) aan dat simpele middelen als een timer of eenvoudige leessoftware kunnen bijdragen aan een betere automatisering van klank-tekenkoppelingen en een hoger leestempo bij alfacursisten.

Binnen het volwassenenonderwijs wordt ook gebruik gemaakt van onlineleren. Zo laat Van Hoppe (2012) zien dat een wiki, een onlinetool voor samenwerkend schrijven, geschikt is om in het NT2-

onderwijs samenwerking te stimuleren en aandacht voor grammatica uit te lokken. Hootsen, Van der Werf en Vermeer (2007) tonen aan dat het opzoeken van onbekende woorden in digitale leesteksten volwassen tweedetaalleerders ondersteunt in het leren van woorden. De Paepe, Zhu en Depryck (2018) laten onder andere zien dat studenten die een cursus via een onlineomgeving aangeboden kregen, significant beter presteerden dan face-to-facestudenten wat betreft mondelinge vaardigheden, luistervaardigheden en leesvaardigheden. De face-to-face cursisten, daarentegen, presteerden significant beter dan de online cursisten op het vlak van schrijfvaardigheden. Uit deze onderzoeken blijkt over het algemeen dat de verschillende vormen van onlineleren bevorderlijk zijn voor het stimuleren van taalontwikkeling.

Tenslotte zijn binnen het volwassenenonderwijs meerdere onderzoeken uitgevoerd op *macroniveau*, die zich richten op uiteenlopende thema's. Zo is bijvoorbeeld gekeken naar de succesfactoren van NT2-onderwijs (Bakx, Halewijn, Van Schilt & Van der Voort, 2011), de behoeftedekkendheid van het NT2-aanbod (De Niel en collega's, 2016; Smets 2015; Arikoglu, 2017), de start, doorstroom en slaagkansen van inburgeraars in NT2-trajecten (Meeus & De Cuyper, 2015) en de opzet van alfabetiseringstrajecten (Plichart, 2003) en inburgeringstrajecten (Schilt-Mol, Bakx, Halewijn & Van Kampen, 2011). In deze onderzoeken wordt vooral ingegaan op de trajecten van leerders die aan het begin van hun leerproces staan. Onderzoek van De Cuyper en Jacobs (2011) wees uit dat het aanbod nog niet voldoende is afgestemd op werkenden en werkzoekenden.

Ruim een vijfde deel van het onderzoek (21%) is uitgevoerd in het *basisonderwijs*. Dit onderzoek kenmerkt zich door diversiteit: er is onderzoek verricht op zowel micro- als macroniveau, binnen verschillende thema's (o.a. leesonderwijs, schrijfonderwijs, mondelinge taalvaardigheid, taalbeleid) en binnen verschillende leeftijdsgroepen (zowel onderbouw als bovenbouw). De onderzoeken op microniveau geven inzicht in het verwerven van bepaalde taalstructuren (bijvoorbeeld lexicale en syntactische structuren) binnen een specifieke context (bijvoorbeeld impliciete of expliciete, met of zonder communicatieve context) (o.a., Goossens, 2003; Janssen, Segers, McQueen, & Verhoeven, 2015). Hieruit blijkt bijvoorbeeld dat expliciete instructie gevolgd door impliciete instructie meer effect heeft dan impliciete instructie gevolgd door expliciete instructie (Goossens, 2003). Op macroniveau richten een aantal didactische onderzoeken zich op de kwaliteit van interacties tussen de leerkracht en de leerlingen (Hajer, 2005; Van Gorp, 2010; Van Steensel & Nap-Kolhoff, 2006). Uit de onderzoeken komt naar voren dat de interactie tussen leerkracht en leerlingen een zeer belangrijke factor is in het verwerven van taal (Van Gorp, 2010). Een groot deel van de vooruitgang bij leerlingen laat zich verklaren door de persoonlijke leerling-leerkrachtinteracties. In de praktijk blijkt dat deze interacties nog te weinig plaatsvinden: zo wordt er voornamelijk frontaal lesgegeven, worden leerlingen relatief weinig geactiveerd tot verbale participatie en houden leerkrachten vaak monologen in plaats van dialogen (Hajer, 2005). Tenslotte laat een onderzoek naar de effecten van de schakelklas zien dat schakelklasleerlingen in de reguliere klas vaak opnieuw met een achterstand instromen. De achterstand is wel kleiner dan wanneer ze geen les gevolgd zouden hebben in de schakelklas (Mulder, Van der Veen, Paas, & Elshof, 2011).

Onderzoek binnen het onderwijs aan jongeren van 12 tot 18 jaar (het *voortgezet onderwijs* in Nederland en het *secundair onderwijs* in Vlaanderen) vormt een klein aandeel van het totale onderzoek (16%). Net als in het basisonderwijs kenmerkt dit onderzoek zich door diversiteit. Er is onderzoek gedaan op leerlingniveau (Andringa, 2005; Bienfait, 2002; Sterckx, 2003; Van Beuningen, 2011, 2012), maar ook naar visie op taalonderwijs (Jaspers, 2015; Jaspaert & Frijs, 2017). Het onderzoek op leerlingniveau richt zich vooral op de effecten van grammatica- en schrijfonderwijs. Zo bevestigt Andringa (2005) de hypothese dat tweedetaalverwerving begint met het leren van chunks (groepen woorden die samen voorkomen, zoals bijvoorbeeld vaste collocaties of grammaticale structuren), en dat beginnende grammaticastucturen afhankelijk zijn van specifieke lexicale realisaties. Hij geeft aan dat correcte vormen zich langzamerhand verspreiden over verschillende gebruikcontexten en de overhand krijgen op

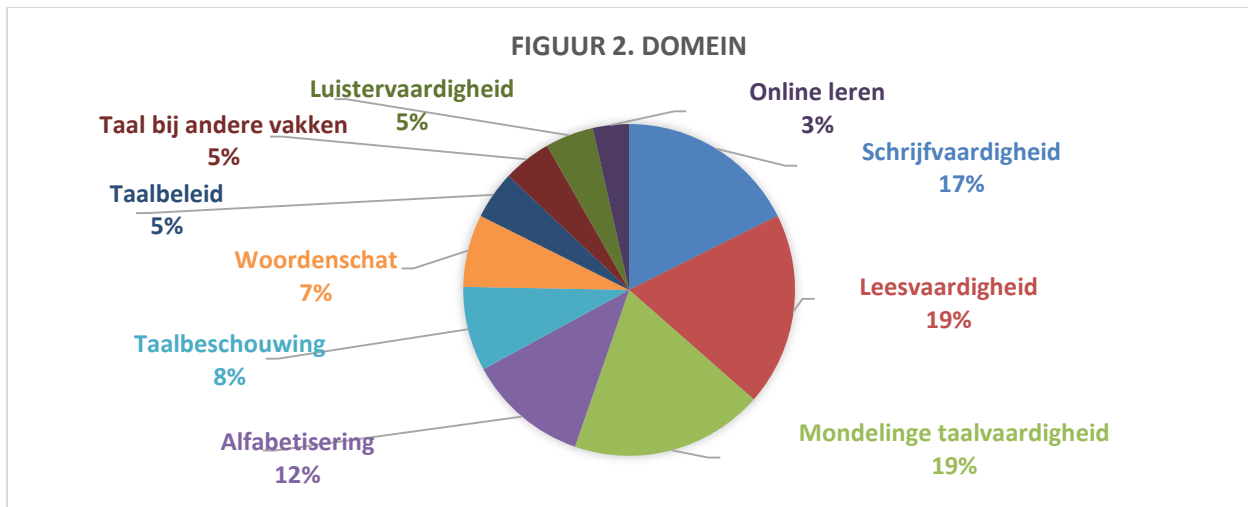
incorrecte vormen. Bienfait (2002) voegt daaraan toe dat leerlingen niet altijd expliciete kennis nodig hebben. Voor de ontwikkeling van expliciete kennis zijn ze niet afhankelijk van expliciete uitleg door de docent en voor de ontwikkeling van geautomatiseerde kennis niet van intensieve, gestructureerde oefening. Voor de praktijk betekent dit dat docenten vertrouwen moeten ontwikkelen in het vermogen van leerlingen om ook op basis van betekenisgericht onderwijs en van eigen leer- en oefentechnieken hun grammaticale vaardigheid verder te ontwikkelen. Met betrekking tot schrijfonderwijs geeft Van Beuningen (2011, 2012) aan dat niet-gefocuste correctieve feedback (CF) een effectief didactisch middel is. Het geven van CF blijkt een goede manier om de aandacht van leerlingen op de talige correctheid van hun teksten te richten en daarmee de taalvaardigheid van leerders te vergroten, ook binnen de context van zaakvakken. Bovendien geldt dat wanneer een docent besluit feedback te geven op een tekst, het van groot belang is dat hij de leerder vervolgens de kans geeft en motiveert om de correcties ook echt te gebruiken. De schrijver moet daarom altijd de gelegenheid krijgen om zijn tekst te reviseren op basis van de feedback die hij heeft ontvangen. Jaspers (2015) en Jaspaert en Frijns (2017) geven een aantal relevante aanbevelingen voor het vormgeven van taalbeleid in een meertalige onderwijscontext. Een aantal centrale punten hierin zijn om te focussen op het stimuleren van productieve interactie, deskundigheid van leerkrachten en taal in andere vakken. Er is gekeken hoe leerkrachten in de praktijk omgaan met taalbeleid (Jaspers, 2015). Leerkrachten blijken taalbeleid gericht op de thuistaal op een diverse manier te implementeren, die afhangt van de leerlingenpopulatie op scholen. Er wordt aangeraden om door middel van structurele hervormingen de thuistaal van leerlingen een rol van betekenis te geven op school.

Het onderzoek naar *voorschools onderwijs* is in de huidige analyse, met slechts een enkel onderzoek, ondervertegenwoordigd. De enige kwantitatieve studie die in de analyse is opgenomen, is gericht op leeropbrengsten van voorschoolse educatie bij jonge kinderen (Van Tuijl & Leseman, 2007). Dit onderzoek is positief over voorschoolse educatie. Er blijkt een sterke toename in algemene intellectuele vaardigheden bij leerlingen die voorschoolse educatie hebben gevolgd, die bovendien sterker is bij leerlingen met een andere thuistaal. De onderzoekers geven aan dat de toename in intellectuele vaardigheden kinderen ondersteunt om schoolse vaardigheden te ontwikkelen en hen een betere startpositie in het primair onderwijs geeft.

2. Thema

In Figuur 2 is een overzicht gepresenteerd van de domeinen waarnaar onderzoek is gedaan. Zoals de figuur toont, loopt dit erg uiteen. Ook het type onderzoek dat binnen deze domeinen gedaan wordt varieert sterk: er is onderzoek gedaan op microniveau (zoals het aanleren van een bepaalde grammaticale constructie volgens een specifieke aanpak) maar ook op macroniveau (zoals het belichten van persoonlijke succesfactoren bij het leren van taal). Deze variatie maakt het lastig om te stellen welke aanpakken binnen welke domeinen goed werken, omdat dit sterk afhangt van de doelgroep waarbinnen het onderzoek heeft plaatsgevonden. De onderzoeken zijn met andere woorden slecht generaliseerbaar.

Het meeste onderzoek wordt binnen de domeinen mondelinge taalvaardigheid (19%), leesvaardigheid (19%), schrijfvaardigheid (17%) en alfabetisering (12%) uitgevoerd. Gezien de digitalisering van de huidige maatschappij is het geringe aantal onderzoeken (3%) naar onlineleren opvallend. Met onlineleren wordt bijvoorbeeld het onderzoek naar digitale leermiddelen en afstandsonderwijs bedoeld. Dit is een domein dat sterk ondervertegenwoordigd is in het onderzoek, vooral bij leerders in het basis- en voortgezet onderwijs. Onderzoeken uitgevoerd in het volwassenenonderwijs laten zien dat dit een veelbelovende aanpak is.



Tenslotte is er één internationaal vergelijkende studie in deze analyse opgenomen, het onderzoek van Hajer, Kootstra en Van Popta (2018). In dit case-report stond centraal wat we in Nederland kunnen leren van de manier waarop Zweden en Vlaanderen vorm en inhoud geven aan de professionalisering van leraren rond onderwijs aan nieuwkomers. Dit kwalitatieve onderzoek besloeg meerdere onderwijstypen (basisonderwijs, zij-instroomopvang, voortgezet onderwijs, secundair onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs). De belangrijkste aanbeveling die gedaan wordt is om te komen tot een gemeenschappelijk referentiekader voor de bekwaamheden van leraren die aan nieuwkomers lesgeven. Het is opvallend dat centrale elementen voor professionalisering die in Zweden en Vlaanderen worden toegepast, zoals integratie van deelvaardigheden, inzet van moedertalen en talensensibilisering, en verbinding van tweedetaaldidactiek aan leren in andere schoolvakken, geen gemeengoed zijn in het Nederlandse professionaliseringsaanbod. Voor het detecteren van verdere trends en hiaten in internationaal vergelijkend onderzoek, zouden we meerdere internationale onderzoeken moeten analyseren.

3. Trends en hiaten in het onderzoek

Binnen alle onderwijstypen is zowel onderzoek op micro- als macroniveau uitgevoerd, met bovendien een grote variatie in onderzochte thema's en vaardigheden. De onderzoeken op microniveau zijn erg specifiek; vaak is er een taalstructuur onderzocht, binnen een afgebakende context, bij een enkele doelgroep. De effectiviteit van de geanalyseerde aanpakken blijkt daarom sterk doelgroep- en vaardigheidafhankelijk. Dit maakt het lastig om onderzoeksresultaten te generaliseren en inhoudelijk aan elkaar te verbinden. In een aantal onderzoeken wordt ook expliciet aangegeven dat bevindingen niet zomaar te vertalen zijn naar andere groepen. Hieruit kunnen we concluderen dat maatwerk geboden dient te worden.

Desalniettemin blijkt uit verschillende onderzoeken het grote belang van interactie tussen docenten en leerlingen voor het verwerven van taal. Binnen (bijna) alle onderwijstypen is onderzoek uitgevoerd naar interactie en de ontwikkeling van mondelinge taalvaardigheid. Uit de meeste onderzoeken blijkt dat docenten over onvoldoende didactische vaardigheden beschikken om rijke en stimulerende interacties binnen de klassensituatie tot stand te laten komen, en dat dit een onwenselijke situatie is.

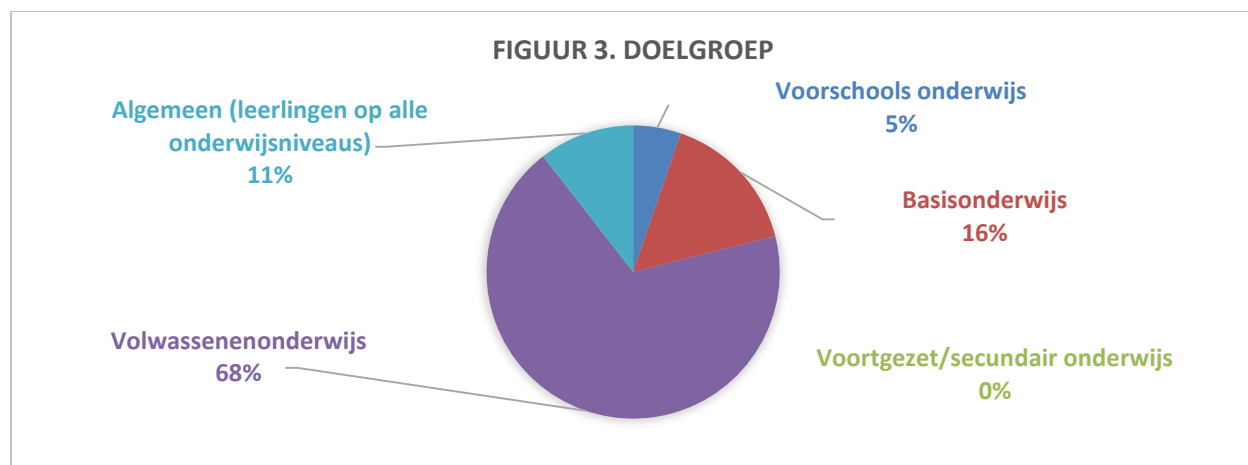
Een domein dat sterk ondervertegenwoordigd is binnen het onderzoek, is het domein onlinelernen. In het volwassenonderwijs zijn een aantal onderzoeken uitgevoerd, maar in het basis- en voortgezet onderwijs is geen onderzoek naar effecten van online leren beschikbaar.

3.2 Trendanalyse Nederlands beleid

1. Doelgroep

In figuur 3 is terug te zien dat met 68% een ruime meerderheid van de beleidsteksten betrekking heeft op het *volwassenenonderwijs*. Het betreft voornamelijk de *inburgering*. Tussen 2003 en 2018 zijn er twee wetswijzigingen geweest en er is al weer een nieuwe wetswijziging in voorbereiding. Op 1 januari 2007 werd in Nederland de wet inburgering van kracht. Per 1 januari 2013 werd de wet aangepast. Het huidige kabinet, kabinet-Rutte III, is voornemens de wet wederom aan te passen. De nieuwe wet moet in 2021 ingaan. Dit verklaart de vele beleidsadviezen met betrekking tot inburgering. In de adviezen over inburgering is ook aandacht voor taal- en schakeltrajecten naar mbo, hbo en wo en voor duale trajecten¹. De Sociaal-Economische Raad (SER) adviseert de Nederlandse regering om in overleg met sociale partners een actieplan 'bevordering eerlijke arbeidsmobiliteit in de EU' te maken, en dit vervolgens nationaal en Europees te agenderen.

Adviezen met betrekking tot *nieuwkomers in het basisonderwijs* beslaan 21% van de beleidsteksten. De inspectie van onderwijs heeft meerdere adviezen geschreven m.b.t. *nieuwkomers in het PO*. Het Lectoreninitiatief Professionalisering Taalonderwijs Nieuwkomers (LPTN) heeft op verzoek van de PO-raad een handreiking geschreven met adviezen over kind en taal, taal en onderwijs, onderwijs en organisatie en organisatie en vakmanschap. Twee adviezen beslaan het gehele onderwijsspectrum van *voor- en vroegschoolse educatie (vve) of inburgering tot arbeidsmarktkwalificatie (11%)*. Dit betreft een rapportage van de Onderwijsraad over organisatie, toegankelijkheid en kwaliteit van onderwijs en een van de SER over de arbeidsmarktpositie van allochtone jongeren. Het *voorschools onderwijs* beslaat 5% van de beleidstukken. Een brief van de bij de vve betrokken organisaties pleit voor een integrale voorziening voor alle peuters. Er zijn geen specifieke beleidstukken over de *internationale schakelklas (ISK)* en nieuwkomers in het vo, deze doelgroep is wel onderdeel van de adviezen van de SER en de Onderwijsraad.

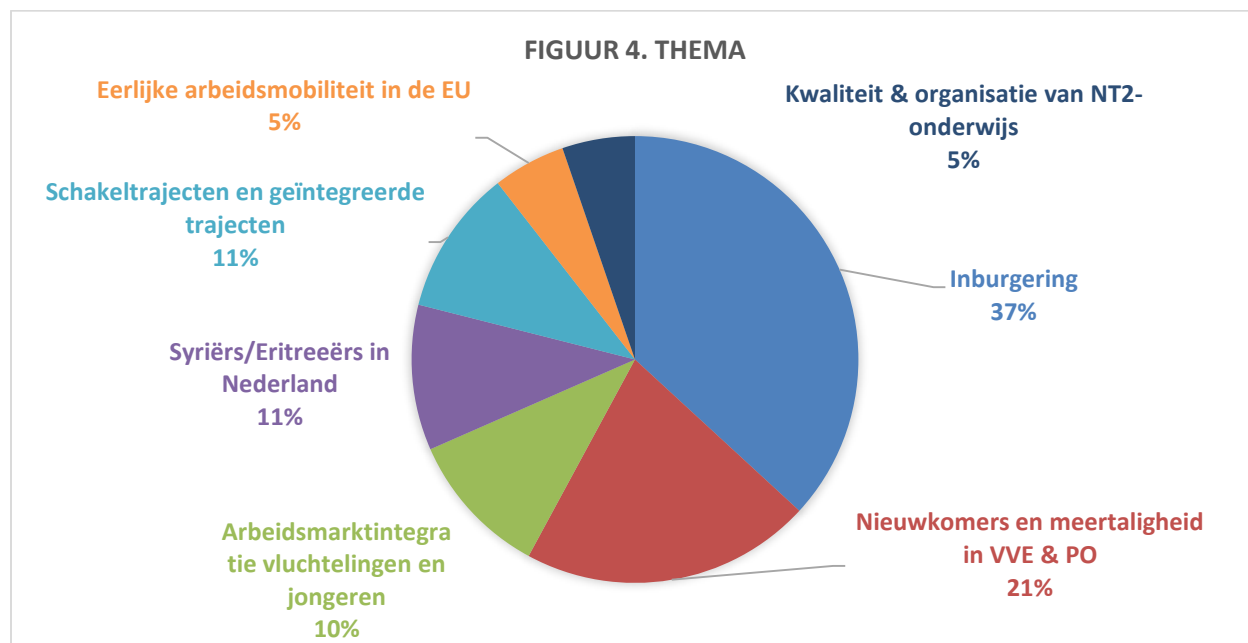


2. Thema's

In de meeste beleidsadviezen komen meerdere thema's aan bod. In figuur 4 zijn de thema's in schema gebracht, waarbij ten behoeve van de leesbaarheid sommige thema's zijn samengevoegd. In de adviezen over inburgering komen meerdere subthema's terug zoals: succesfactoren, maatwerk, organisatie, kwaliteitsbewaking, integrale aanpak, duale trajecten en randvoorwaarden. In meerdere rapporten wordt

¹ Er wordt wisselend gesproken van duale trajecten, geïntegreerde trajecten en gecombineerde trajecten. In alle gevallen doelt men op een combinatie van taalleren en vak- of beroepsopleiding.

gepleit voor schakeltrajecten en duale trajecten. Syriërs en Eritreeërs komen apart aan bod. Thema's bij vve en nieuwkomers in het primair onderwijs zijn: een integrale voorziening, flexibiliteit, professionalisering, lesmateriaal en toetsen en longitudinaal onderzoek. De arbeidsmarktpositie van vluchtelingen en allochtone jongeren en eerlijke arbeidsmarktmobility in Europa vragen om een integrale arbeidsmarktagenda.



3. Trends in beleidsadviezen Nederland

Inburgering

Uit de beleidsevaluaties van de huidige wet inburgering van onder meer Significant, de Rekenkamer en de Ombudsman komt een duidelijk beeld naar voren van wat niet werkt en derhalve vraagt om gewijzigd beleid. De huidige wet is gestoeld op de eigen verantwoordelijkheid van de inburgeraar en de gedachte dat vrije marktwerking leidt tot een goede prijs-kwaliteitverhouding en resultaatverplichting. Uit de onderzoeken blijkt dat de inburgering teveel op zichzelf staat en samenhang mist. De eigen verantwoordelijkheid is vooraf niet goed onderbouwd en blijkt voor een grote groep inburgeraars niet realistisch. Er zijn weinig prikkels voor een hoge kwaliteit en maatwerk. Daarnaast belemmert de beperkte transparantie op de cursusmarkt inburgeraars om een passend traject te kiezen. De kwaliteit van een inburgeringscursus wordt niet getoetst. Ook de resultaatverplichting schiet zijn doel voorbij. Duale/geïntegreerde trajecten zijn nauwelijks gestimuleerd en er zijn belemmeringen in de toepassing ervan. Het huidige beleid stimuleert inburgeraars onvoldoende om op het hoogst haalbare niveau examens te doen. Dit verkleint mogelijk de kans op participatie. De Ombudsman reageert vanuit klachten en signalen vanuit belangenorganisaties. Deze klachten gaan over de lange wachttijden voor de examens, onduidelijkheid over boetes bij het niet tijdig halen van de inburgeringsexamens, de klachtbehandeling door DUO, de verschillen tussen inburgeringsvereisten voor de Wet inburgering en naturalisatie en het ontbreken van overzichtelijke en begrijpelijke informatie over het hele inburgeringstraject. De signalen gaan over problemen bij het vinden van de juiste taalschool, het bestraffende karakter van het inburgeringsbeleid, gebrek aan maatwerk en het volledig en eenzijdig bij de nieuwkomer leggen van de verantwoordelijkheid voor de inburgering. De Ombudsman wijst tot slot ook op de vele problemen in de uitvoering en benadrukt dat de focus niet alleen moet liggen op nieuw beleid, maar ook op goede

informatievoorziening en de uitvoering, waarbij ook de houding van de mensen die vormgeven aan de uitvoering essentieel is.

Uit de evaluaties van de inspectie voor onderwijs blijkt dat in de eerste opvang van het basisonderwijs de financiering en organisatie beter toegerust moeten zijn op de wisselende instroom, dat leraren te weinig specifieke NT2-kennis hebben, dat er geen passende leermiddelen zijn en dat er te weinig bekend is over de opbrengstgegevens van het nieuwkomersonderwijs over een langere periode. Hierbij moet worden opgemerkt dat deze rapporten uit 2015 stammen en er sindsdien geïnvesteerd is in kennis en kwaliteit.

Uit de evaluaties en uit de overige beleidsadviezen komen duidelijke en eenduidige aanbevelingen naar voren:

- *Zorg voor meer regie bij de gemeente*
Gemeentes kunnen hierdoor beter sturen op de kwaliteit van de inburgeringscursussen, een verbinding leggen met het traject rondom de participatieverklaring en met het sociaal domein, werken aan een parallelle aanpak, werkgevers betrekken en zorgen voor betere informatie. Gemeentes kunnen ook zorgen voor een combinatie van formeel en non-formeel leren met een optimaal samenspel van professionals en vrijwilligers.
- *Start met een brede en verlengde intake*
Een brede intake besteedt aandacht aan alle leefgebieden en kijkt naar mogelijkheden en wensen van de inburgeraar. Met een verlengde intake, eventueel gekoppeld aan een eerste onderwijsperiode, ontstaat een beter en betrouwbaarder beeld van de wensen en capaciteiten. In de intake is ook aandacht voor diplomawaardering en eerder verworven competenties (evc).
- *Begin eerder en benut de periode van opvang beter*
Het is wenselijk om in asielzoekerscentra (azc's) direct te starten met het leren van de Nederlandse taal en zo snel mogelijk te starten met vrijwilligers(werk). Indien nodig moeten de voorwaarden waaronder mensen mogen werken worden aangepast.
- *Zorg voor maatwerk*
De inburgeraar moet centraal staan, met voldoende armslag in tijd en budget en aandacht voor de basis van wonen, gezin, geld en gezondheid. Het langetermijn perspectief zou boven het kortetermijn succes moeten staan. Hierbij zou gebruik gemaakt kunnen worden van diplomawaardering en EVC's. De inburgering zou benaderd moeten worden als een middel tot participatie. Het leren van de taal wordt daarbij ingebed in een breder traject naar werk en/of opleiding, financiële educatie, empowerment en gezondheid. Hierbij kan worden ingezet op een combinatie van formeel en non-formeel leren, optimaal samenspel van professionals en vrijwilligers.
- *Bied en bewaak kwaliteit*
Borg de kwaliteit van het inburgeringsonderwijs en zorg voor toezicht daarop. Zorg voor inzicht in de relatie tussen de kwaliteit, prijs en duur van trajecten van verschillende aanbieders.
- *Realiseer meer duale/geïntegreerde trajecten*
Maak combinaties van taalleren en een vak leren c.q. beroepsopleiding. Het is belangrijk om belemmeringen weg te nemen en de bekostiging goed te regelen.
- *(bekostig) Taal- en schakeltrajecten*
Voor de continuïteit en aansluiting met vervolgonderwijs is het van belang om deze trajecten als onderdeel van het onderwijsstelsel te beschouwen.
- *Zorg voor een passende manier van examineren na doorstroom naar het middelbaar beroepsonderwijs (mbo)*
In dit kader is het van belang te kijken naar de mogelijkheden om de staatsexamens NT2 en/of toetsen gebaseerd op het raamwerk NT2 af te nemen in plaats van het examen taal op basis van het referentiekader taal en rekenen.

- *Zorg voor overbrugging tussen het huidige en het nieuwe systeem*
Zorg voor maatregelen voor de huidige groep inburgeraars zodat zij niet tussen wal en schip vallen.
- *Zorg voor randvoorwaarden, uitvoering en uitvoerbaarheid*
Niet alleen wet- en regelgeving zijn van belang maar ook de uitvoering. Het gaat om dienstverlening op maat en faciliteren waar nodig.
- *Zorg voor een leven lang ontwikkelen*
Organiseer slimme combinaties van werken en leren, met daarbij ook aandacht voor andere groepen i.v.m. het creëren van draagvlak.

Voor- en vroegschoolse educatie (vve) en nieuwkomers in het primair onderwijs (po)

Er wordt gepleit voor een integrale, breed toegankelijke voorschoolse voorziening. Bij nieuwkomers in het basisonderwijs wordt gepleit voor professionalisering van leerkrachten, specifieke NT2-kennis, een geïntegreerde NT2-methode, een flexibele kennisinfrastructuur, vervolgondersteuning bij overstap naar het regulier onderwijs, geschikte toetsen en/of een benchmark en longitudinaal onderzoek c.q. gedegen onderzoek naar de effecten van verschillende vormen van eersteopvangonderwijs. Scholen moeten gemakkelijker vluchtelingenkinderen aannemen. De centrale overheid heeft vooral een stimulerende en coördinerende rol bij het inrichten van regionale regiecentra en zorgt ook voor een coherente visie op basis van wetenschappelijke inzichten (best practices), adequate en voorspelbare financiering, voor de aanwezigheid van scholingsmogelijkheden en betrokkenheid van de landelijke partners als het Centraal Orgaan opvang Asielzoekers (COA) en LOWAN (ondersteuningsorgaan onderwijs nieuwkomers).

Internationale schakelklas (ISK) en voortgezet Onderwijs (vo)

Het is belangrijk dat leerlingen uit de ISK niet standaard doorstromen naar de lagere vmbo-types. Mede in dat kader is het van belang dat ISK's gekoppeld zijn aan brede scholengemeenschappen. Ook voor het voortgezet onderwijs geldt de hierboven bij het primair onderwijs genoemde stimulerende en coördinerende rol van de centrale overheid. De Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) pleit bovendien voor structurele aanwezigheid van nieuwkomersvoorzieningen en bijbehorende vereiste onderwijskwaliteit, een actieve inzet op het verminderen van onderwijsonderbrekingen en flexibeler onderwijsmogelijkheden voor nieuwkomers.

Inhoud NT2-onderwijs

De inhoud van het NT2-onderwijs komt aan bod in twee publicaties: 1. *Succesfactoren bij het leren van de taal in het kader van inburgering* van het Cito en 2. *Ruimte voor nieuwe talenten: keuzes rondom nieuwkomers op de basisschool* van het Lectoreninitiatief Professionalisering Taalonderwijs Nieuwkomers (LPTN). Bij de succesfactoren van het Cito gaat het om goede en stimulerende docenten, maatwerk, een goede intake, een gestructureerde aanpak, contact met moedertaalsprekers, reflecteren, het gebruik van een portfolio, context-gebonden leren, aandacht voor vorm, een systematische opbouw, aansluiten bij doelen, een mix aan oefenvormen met herhaling en variatie, het gebruik van multimedia en de eigen taal, zelfstandig leren, intensieve begeleiding, relevante leerstof en het opdoen van succeservaringen. Het lectoreninitiatief noemt op het gebied van taal en onderwijs: het gebruik van taalmaatjes, een meerjarig model, de ontwikkeling van dagelijkse taal naar schooltaal, de natuurlijke taalverwerving via thematisch werken en dit in een leerlijn verbinden met cursorisch werken, het proeven van de verschillende functies van taal, taal- en kennisontwikkeling hand in hand laten gaan, taalgericht werken in alle vakken en zorgen voor een betekenisvol aanbod. De Onderwijsraad pleit bovendien voor onderwijs gebaseerd op wetenschappelijke inzichten.

Arbeidsmarktpositie Nieuwkomers

Om de arbeidsmarktpositie van nieuwkomers en allochtone jongeren te versterken wordt gepleit voor een integrale arbeidsmarktagenda en kwalitatief hoogwaardig onderwijs. Voor de arbeidsmarkt is o.a. aandacht voor werk zoeken, toeleiding en bemiddeling en het tegengaan van discriminatie van belang. Bij onderwijs gaat het om de aanpak van taal- en onderwijsachterstanden, stage en beroepspraktijkvorming en om een goede aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt.

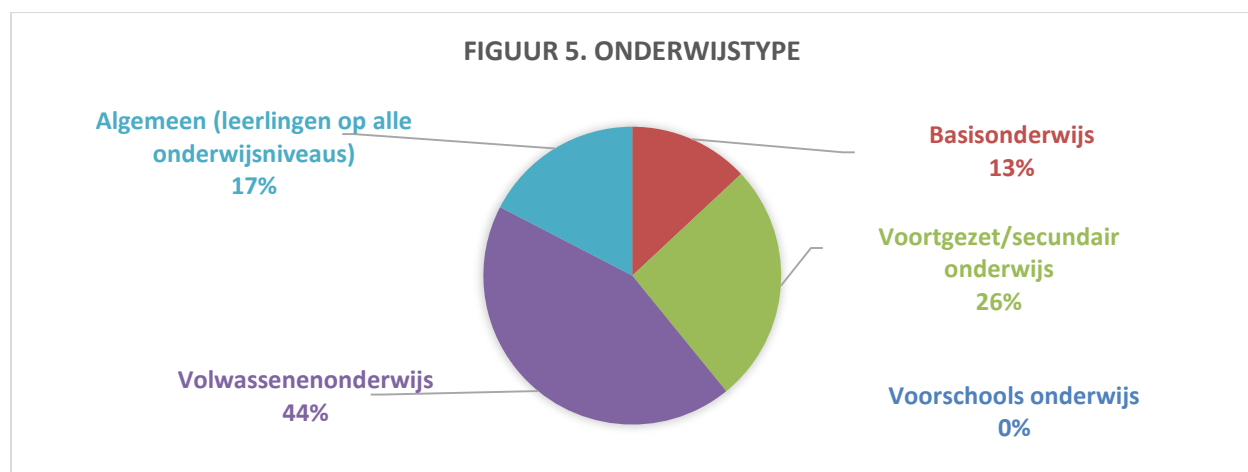
4. Hiaten in beleidsadviezen Nederland

Er is weinig aandacht voor de ISK en voor de doorstroming naar het voortgezet onderwijs. Het hoger onderwijs komt alleen ter sprake in het kader van taal- en schakeltrajecten. In de vele adviezen met betrekking tot inburgering wordt geen onderscheid gemaakt tussen de diverse doelgroepen. Ook alfabetisering wordt niet apart genoemd. De inhoud van het NT2-onderwijs komt nauwelijks of slechts oppervlakkig aan bod. De focus ligt op de grote lijnen en organisatorische aspecten.

3.3 Trendanalyse Vlaams beleid

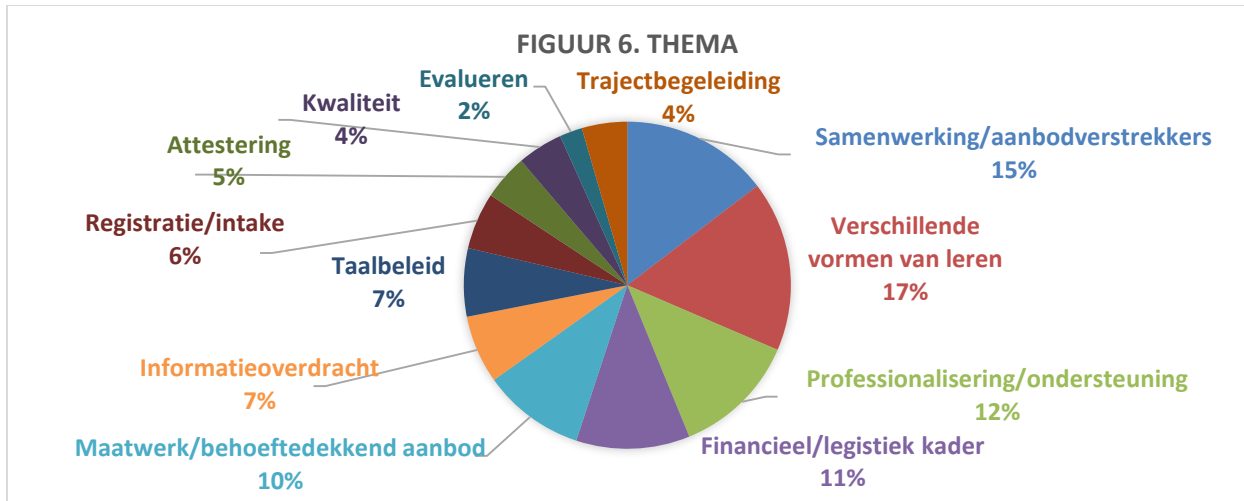
1. Doelgroep

In figuur 5 is te zien dat 44% van de beleidsteksten betrekking heeft op het *volwassenenonderwijs*. Eén beleidstekst daarvan richt zich specifiek op de basiseducatie, terwijl de andere adviezen zowel basiseducatie als secundair volwassenenonderwijs behandelen. Uit de grafiek blijkt ook dat een aanzienlijk aandeel beleidsteksten zich richt op de onthaalklassen voor anderstalige nieuwkomers, zowel in het secundair onderwijs (26%) als in het basisonderwijs (13%). Er zijn geen specifieke beleidsstukken over voorschools onderwijs. Vier adviezen beslaan het gehele onderwijspectrum (17%). Dit betreft (1) het advies van de Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen (SERV) op het Vlaamse Integratie- en inburgeringsbeleid, (2) het Memorandum van het Centrum voor Taal en Onderwijs, (3) het advies van de Vlaamse Onderwijsraad (VLOR) over vluchtelingen in het onderwijs en (4) de visietekst over taalbeleid van de Vlaamse Overheid.



2. Thema's

In de meeste beleidsadviezen komen meerdere thema's aan bod. In figuur 6 zijn de thema's in schema gebracht, waarbij ten behoeve van de leesbaarheid sommige thema's zijn samengevoegd.



3. Trends in beleidsadviezen Vlaanderen

Uit de beleidsadviezen van onder meer de VLOR, de SERV, het Centrum voor Taal en Onderwijs (CTO) en de Onderwijsinspectie komt een duidelijk beeld naar voren van wat niet werkt en waar een gewijzigd beleid wenselijk is.

Wat betreft de *onthaalklassen* wijst een rapport van het CTO in 2006 al op een slechte aansluiting tussen de onthaalklassen en het regulier onderwijs. In 2013 stelt ook de VLOR een aantal problemen in OKAN-scholen vast: hun draagkracht bereikt een limiet; basisscholen kunnen hun kennis en expertise over de opvang van anderstalige nieuwkomers moeilijk waarborgen, en er is weinig contact tussen OKAN-leerlingen en andere leerlingen binnen de school. Anderstalige nieuwkomers komen vaak in concentratiescholen terecht en zij stromen door naar een beperkt aantal studiegebieden. Bovendien zijn er onvoldoende gegevens over de schoolloopbanen van anderstalige nieuwkomers beschikbaar. Het Memorandum van het Centrum voor Taal en Onderwijs (2014) stelt dat niet-moedertaalsprekers van het Nederlands in het basisonderwijs achterophinken op het vlak van begrijpend lezen en dat ze die achterstand niet goedgemaakt krijgen. Deze jongeren zijn nadien oververtegenwoordigd in de 1B-klas, in het beroepssecundair onderwijs (bso), in het buitengewoon en deeltijds onderwijs. Ze blijven vaker zitten en stromen ongekwalificeerd uit. De helft van de leerlingen halen de ontwikkelingsdoelen voor geletterdheid en rekenvaardigheid niet op het einde van het bso. Ze stromen ook onvoldoende door naar het hoger onderwijs. In 2017 komen veel van deze knelpunten terug in de *Cartografie en analyse van het onthaalonderwijs voor anderstalige nieuwkomers en OKAN-leerlingen*.

Voor het *volwassenenonderwijs* is er kritiek op de maatregelen die de Vlaamse regering in 2014 nam, en die ingrijpen op de organisatie van het volwassenenonderwijs. Sinds 2014 komen de middelen voor NT2 onder het beheer van de minister bevoegd voor Inburgering. Private aanbodverstrekkers vullen de hiaten in het NT2-aanbod aan. De Huizen van het Nederlands worden ondergebracht in het Agentschap Integratie en Inburgering en zij krijgen de bevoegdheid om het taalniveau Nederlands van anderstaligen te attesteren. Kritiek gaat bijvoorbeeld over de niveaubepalingstoetsen, die niet gemaakt zijn met het oog op het bedoelde civiele effect. Door de nieuwe beleidsintenties krijgt de niveaubepaling van de Huizen ad hoc de waarde van een evc-bewijs. Daarnaast stuit ook het inschakelen van private aanbodverstrekkers op kritiek: het zal niet aan de noden tegemoet komen en het zal noodzakelijke afstemming tussen verschillende trajecten complexer maken, waar wellicht ook de leertrajectbegeleiding onder zal lijden. Algemeen leeft de bezorgdheid dat aansturing door twee beleidsdomeinen onduidelijkheid, versnippering

en een inefficiënte aanwending van de middelen tot gevolg zal hebben, en dat een groot deel van de expertise in het organiseren van een behoeftedekkend aanbod versnipperd geraakt.

Verskillende rapporten stellen vast dat het NT2-aanbod in Vlaanderen nog niet voldoende behoeftedekkend (qua intensiteit als inhoudelijk aansluitend bij de noden van de cursist) is, en wijzen op een aantal onderliggende problemen. De invoering van de nieuwe opleidingsprofielen leidde niet tot een herschikking van het volledige opleidingsaanbod NT2. Er is een versnipperd NT2-landschap met een weinig rationeel ingeplant aanbod. Het NT2-aanbod bij de Centra voor Volwassenenonderwijs (CVO) is te weinig behoeftegericht. Er is ook onvoldoende samenwerking op verschillende vlakken: in sommige regio's is er een hoog concurrentiegehalte, er wordt te weinig samengewerkt met externe partners voor de uitbouw van een niet-regulier aanbod en er is te weinig doorstroom van CBE naar CVO. Technische problemen staan de administratieve communicatie tussen VDAB, Huizen van het Nederlands en andere aanbodverstrekkers in de weg.

Ook het didactisch klimaat is *onvoldoende* afgestemd op een *behoeftegericht* aanbod. Zo is er een te beperkt en versnipperd extern nascholingsaanbod, en trajectbegeleiding is te weinig toekomstgericht uitgebouwd. De cursist staat te weinig centraal. De NT2-leerder die het meest zorg heeft, met name de inburgeraar die zwak geletterd is in de eigen moedertaal, wordt het minst kwaliteitsvol bediend en blijft het langst in de kou staan.

Daarnaast worden nog enkel *randvoorwaarden* beschreven die niet optimaal zijn, en die het realiseren van een behoeftedekkend en behoeftegericht aanbod in de weg staan. SERV stelt bijvoorbeeld dat de criteria en de procedure voor het erkennen en controleren van aanbodverstrekkers niet helder is, dat het meten van de kostenefficiëntie onduidelijk is, en dat de professionalisering van NT2-leraren geen rekening houdt met het kwaliteitskader. Voor de VLOR zijn er te weinig middelen voor de hervorming, en vormen het financieringssysteem (vb. de afgetopte groeinorm en de gemiddelde groepsgrootte) en de infrastructuur een belemmering. De Onderwijsinspectie stelt vast dat een groot aantal centra onvoldoende scores bij de beoordeling van de NT2-kwaliteit.

Op basis van de hierboven opgesomde punten van kritiek, komen uit de beleidsadviezen ook duidelijke en eenduidige aanbevelingen naar voren:

Samenwerking/expertisedeling/schaalvergroting/rol aanbodverstrekkers: Er wordt doorheen de hele onderzochte periode sterk gepleit voor het verstevigen en verbreden van samenwerkingsverbanden, een schaalvergroting binnen het volwassenenonderwijs, een rationele inplanting van opleidingen, het uitbouwen van gecombineerde leertrajecten en de voorrang van onderwijs op private aanbodverstrekkers. Concrete voorbeelden van samenwerken worden gegeven voor toeleiding, OKAN, CBE en VDAB. Op het vlak van toeleidingsbeleid zou er meer expertisedeling moeten komen tussen EVA, CVO en CBE voor het testen. OKAN heeft nood aan een pool van expert-leerkrachten, een betere ondersteuning van vervolgoaches, ervaringsuitwisseling en het werken met rolmodellen bij 16- tot 18-jarigen. Ook het 'samen' onthalen van de nieuwkomer(s) met het hele schoolteam is belangrijk. CBE moet een gepast NT2-traject kunnen aanbieden voor elke inburgeraar, met ook aandacht voor het persoonlijke en maatschappelijke perspectief. VDAB kan expertise delen wat betreft trajecten met professioneel perspectief.

Verskillende vormen van leren (non-formeel, formeel & informeel)/geïntegreerde trajecten /combinaties van opleidingen: Er wordt gesteld dat samenwerking met externe partners nodig is voor de uitbouw van een niet-regulier aanbod en dat geïntegreerde trajecten MO en NT2 wenselijk zijn. Voor *laaggeschoolde*

analfabeten wordt gepleit voor een andere vormgeving van het primaire inburgeringstraject door bijvoorbeeld in te zetten op projectonderwijs, en regionale proeftuinen te organiseren die aansluiten bij bestaande projecten en partners. Daarnaast pleit men voor een zo snel mogelijke nevenschakeling van opleidingen voorzien in de basiseducatie enerzijds en participatie aan maatschappelijk en professioneel leven of andere vormen van volwasseneneducatie waarvoor de competenties van het “basisniveau NT2” niet vereist zijn, anderzijds. Voor zwakkere cursisten zijn ook Nederlands op de werkvloer, stages,... belangrijk. Voor de *onthaalklassen* is er aandacht voor een semi-geïntegreerde werking. In het basisonderwijs kan men de leerlingen helpen in de reguliere klas met extra ondersteuning door de onthaalleraar of zorgleraar. Er is ook een focus op geïntegreerd werken: in het basisonderwijs bouwt men zo aan doelen op socio-emotioneel vlak, interculturaliteit en ouderbetrokkenheid. In het secundair onderwijs zijn er geïntegreerde trajecten voor 16- tot 18-jarige nieuwkomers, en pleit men voor het doorbreken van de klasmuren. Men pleit ook voor voldoende *intensieve educatieve taaltrajecten NT2*, voldoende toegankelijke *beroepstrajecten, informeel leren* in de vorm van oefenkansinitiatieven en *innovatieve technieken (e-learning, werkplekleren, niet-klassikale technieken, ...)*. Opvallend is dat er doorheen de gehele onderzochte periode al aandacht is voor combinaties van opleidingen, geïntegreerde trajecten en informeel leren, en niet enkel de laatste jaren.

Professionalisering en ondersteuning: Beleidsadviezen van de periode 2003-2018 sturen ook voortdurend aan op een betere professionalisering van NT2-leraren door een goed ondersteuningsbeleid. Concreet: een volwaardig uitgewerkt nascholings- en professionaliseringsplan voor OKAN- en NT2-leraren. Daarin kunnen verschillende thema's aan bod komen: een breed evaluatiebeleid, omgaan met de steeds meer meertalig wordende ouder- en leerlingenpopulatie, het vaardiger worden in het uitbouwen van (nog) rijkere taalleeromgevingen, en competentieverhoging van pedagogische begeleidingsdiensten, schoolteams en directies.

Financieel en wettelijk kader / infrastructuur/ aansturing door 2 beleidsdomeinen: Er is sinds eind 2014 veel aandacht voor de opsplitsing van bevoegdheden inzake NT2 (die sindsdien toebedeeld zijn aan de Minister van Onderwijs en de Minister van Inburgering) en voor de onderbrenging van de Huizen in het Agentschap Integratie en Inburgering. In vrijwel alle beleidsteksten wordt een overkoepelend actieplan gevraagd, met afstemming tussen verschillende beleidsdomeinen en met één financierings- en kwaliteitssysteem. Er wordt gepleit voor bijkomende middelen voor het werken met kansengroepen [er bestaat inmiddels een financieringsdecreet voor het VO voor doelgroepen]; een kader voor de terugbetaling van kosten voor kinderopvang en vervoer (NT2); een transversaal beleid (voortvloeiend uit de complementariteit van Agentschap Integratie en Inburgering/Huis van het Nederlands Brussel, Onderwijs, Werk, Welzijn, Cultuur en Armoedebestrijding) en voor een grondige wijziging van de infrastructuur en het financieringssysteem (schaalvergroting, een rationele inplanting van de NT2-aanbieders, een aanpassing van de afgetopte groeinnorm enerzijds en de gemiddelde groeps grootte anderzijds).

Maatwerk/behoeftegedekkend aanbod: In veel beleidsstukken vanaf 2013 wordt geadviseerd om meer in te zetten op maatwerk voor NT2, waarbij de overheid moet toezien op de graad van behoeftegedektheid (zowel organisatorisch als inhoudelijk). Een functioneel, levensecht en breder NT2-aanbod wordt beoogd, met ook intensieve taaltrajecten NT2, meer aanbod op niveau 1.2 en in richtgraad 3. Doelgroepen zijn personen met de meest kwetsbare positie op de arbeidsmarkt; alle woonwageneigenaren; laaggeletterde en analfabete volwassenen, anderstalige nieuwkomers in basis- en secundair onderwijs (ook de specifieke doelgroep van 16- tot 18-jarigen); hooggeschoolden; traaglerenden; werkenden; werkzoekenden en gedetineerden.

Informatieoverdracht: Een digitaal portfolio als vorm van een cliëntvolgsysteem waarin alle stakeholders kunnen registreren, wordt geadviseerd [ondertussen zijn er al initiatieven genomen]. Tegelijk wordt erop gewezen dat uitwisseling van gegevens niet mag gekoppeld worden aan het ontzeggen van bepaalde grondrechten. Er wordt gepleit voor een jaarlijkse analyse van het NT2-beleid en een monitoring van het cursusaanbod en van de resultaten van NT2-trajecten. Daarnaast is er informatieoverdracht nodig tussen MO- en NT2-leerkrachten, vervolgcoaches en andere betrokken actoren.

Taalbeleid en meertaligheid: Dit thema komt voor in beleidsteksten vanaf 2013. Er wordt gepleit voor een integraal taalbeleid, waarin anderstaligheid/meertaligheid proactief een plaats krijgt, en voor een geïntegreerd of gecombineerd leeraanbod voor volwassenen die samen met het Nederlands nieuwe inhouden (concepten, vaardigheden,...) aanleren. Voor de Vlaamse Overheid zijn essentieel: het versterken van het Nederlands als gemeenschappelijke taal in de publieke ruimte; taaldrempels wegwerken en leeransen Nederlands bieden, en het creëren van een krachtige leeromgeving.

Registratie/screening/intake/toelatingsvoorwaarden: Verschillende actoren worden betrokken bij het opmaken van de intake en het individueel werkplan, en bij het opvolgen van verdere evoluties. Er wordt een goede intake/screening van inburgeraars met educatief perspectief gevraagd.

Trajectbegeleiding: Er wordt gepleit voor een bredere en onderbouwde trajectbegeleiding en een cliëntvolgsysteem op Vlaams niveau. Daarnaast vraagt men ook aandacht voor een doorgedreven trajectbegeleiding van (ex) anderstalige nieuwkomers in alle scholen, zowel in de onthaalklas als in de vervolgschool.

Evc/attestering/diploma's: Adviezen omvatten het bekrachtigen van het traject NT2-Alfa R1 -1.1 met een deelcertificaat Basisniveau NT2; de erkenning van diploma's van vluchtelingen, het afraden van de Huizen als evc-centra voor NT2 en het certificeren van alle vormen van NT2-leren (ook Nederlands op de werkvloer, taalstages,...).

Kwaliteit: Een eerste advies is het invoeren van een geïntegreerd kwaliteitssysteem voor het volwassenenonderwijs, met inbegrip van NT2. Daarnaast pleit men voor duidelijke kwaliteitseisen en voor een deugdelijke kwaliteits- en datamonitoring, met gerichte peilingsproeven NT2 en de aanwending van dezelfde kwaliteitseisen binnen het beleid Inburgering en Integratie en het beleid Onderwijs.

Evalueren: Het Memorandum van het Centrum voor Taal en Onderwijs roept op om te investeren in de competenties van schoolteams om een breed evaluatiebeleid op te zetten. OVSG legt het accent op 'evalueren om te leren' met als doel het leerproces van de OKAN-leerling te ondersteunen en het onderwijsproces van de leraar bij te sturen.

Conclusie trends: In de beleidsteksten van Vlaanderen valt op dat de doelgroepen van laaggeschoolden, andere kwetsbare profielen en onthaalklassen anderstalige nieuwkomers ruime aandacht krijgen. De meeste adviezen gaan over de brede organisatie van het NT2-veld. Op het vlak van didactische adviezen is vooral de aandacht voor informeel leren en maatwerk opvallend.

4. Hiaten in beleidsadviezen Vlaanderen

De doelgroep van hogeschoolden komt zo goed als niet voor in de beleidsadviezen uit Vlaanderen. Er is aandacht voor professionele perspectieven, maar niet voor mensen met een academisch profiel of andere educatieve perspectieven. Ook de steeds groeiende doelgroep van traaglerenden die zich tussen basiseducatie en secundair volwassenenonderwijs bevindt, is ondervertegenwoordigd. De adviezen in

verband met onthaalklassen voor anderstalige nieuwkomers richten zich voornamelijk op het secundair onderwijs, en in veel mindere mate op het basisonderwijs. De doelgroep van niet-gealfabetiseerde en anders-gealfabetiseerde kinderen en jongeren in het basis- en secundair onderwijs is afwezig in de beleidsadviezen.

De adviezen richten zich vooral op de organisatie van het NT2-veld en de randvoorwaarden, en minder op de inhoudelijke en didactische kant. Hoewel informeel leren, geïntegreerde trajecten en combinaties van opleidingen ruime aandacht krijgen, zijn er (vrijwel) geen aanbevelingen op het vlak van gecombineerd onderwijs en onlineleren.

Conclusie hiaten: In de beleidsteksten van Vlaanderen valt op dat de doelgroepen van hooggeschoolden, traaglerenden, anderstalige nieuwkomers in het basisonderwijs en niet- en anders-gealfabetiseerde kinderen en jongeren sterk onderbelicht worden. Het beleid richt zich weinig op de inhoudelijke en didactische kant van het NT2-werkveld.

4. Conclusies

Uit de trends en hiaten in onderzoek en beleid zijn de volgende conclusies te trekken:

➤ **Meer onderzoek en longitudinaal onderzoek**

Uit de bestudeerde onderzoeken zijn een aantal zaken naar voren gekomen, zoals het belang van interactie en de kwaliteit van deze interactie tussen leerder en docenten. Veel onderzoeken werden verricht op microniveau en gingen over een heel specifieke aanpak bij een erg specifieke doelgroep. Die toonden bijvoorbeeld het belang aan van taalkundige kennis en correctieve feedback bij hoogopgeleide leerders, het nut van een portfolio bij alfacursisten, het belang van chunks voor de beginnende taalleerder en het nut van onlinetools. In het NT2-onderwijs in het basisonderwijs is het beter eerst directe instructie te geven gevolgd door impliciete instructie dan andersom. Ook zijn succesfactoren van NT2-onderwijs in beeld gebracht. Het lectoreninitiatief heeft in kaart gebracht wat in het basisonderwijs van belang is.

Tegelijk zijn er nog veel hiaten in het NT2-onderzoek en is met name longitudinaal onderzoek noodzakelijk: hoe gaat het met mensen x jaar na de inburgering, met leerlingen die na de eerste opvang zijn ingestroomd in het basisonderwijs of doorstromen van ISK naar voortgezet onderwijs of middelbaar beroepsonderwijs? Wat zijn succesfactoren en wat belemmert hen? Ook onderzoek naar wat er in de klas gebeurt en wat de effecten daarvan zijn, kan helpen het onderwijs te verbeteren. In de beleidsadviezen komt vaak naar voren dat het onderwijs gebaseerd moet zijn op wetenschappelijke inzichten. Verdere ontwikkeling van deze inzichten is essentieel.

➤ **Maatwerk/behoeftegericht aanbod**

Dat maatwerk essentieel is, blijkt al uit de analyse van het wetenschappelijk onderzoek: wat bij hoogopgeleiden werkt, werkt bijvoorbeeld niet bij laagopgeleiden, en voor alfacursisten geldt dan weer een andere aanpak. Dit beeld wordt versterkt door de beleidsevaluaties en –adviezen. In de inburgering in Nederland is er het afgelopen jaar veel onvrede geweest doordat cursisten van diverse niveaus in eenzelfde cursusgroep terecht kwamen. Ook de resultaatverplichting met de druk van een financiële boete heeft ertoe geleid dat mensen in een niet-passend cursusaanbod terecht kwamen. Maatwerk geldt niet alleen voor de taalcursus, maar ook voor de begeleiding, de doorstroming, de ondersteuning etc. Daarbij spelen meerdere factoren een rol, zoals de achtergrond van mensen, het opleidingsniveau, het land van herkomst, het vluchtverhaal, de leeftijd en bijvoorbeeld of men nog wacht op gezinshereniging. Uit de recente rapportages van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) over de Syriërs en de Eritreeërs blijkt ook dat het land van herkomst en de achtergrond een belangrijke rol spelen in hoe men het leven in Nederland ervaart. Al deze factoren spelen een rol in de verdere ontwikkeling van mensen. Voor een succesvolle integratie is maatwerk dan op alle fronten essentieel. Ook uit de Vlaamse beleidsdocumenten komt de behoefte aan maatwerk duidelijk naar voren. De overheid moet zorgen voor de graad van behoeftedekkendheid, zowel inhoudelijk als organisatorisch. Het maatwerk moet zich richten op de meest uiteenlopende doelgroepen, met specifieke aandacht voor de meest kwetsbare profielen. Doelgroepen omvatten woonwagenbewoners, laaggeletterde en analfabete volwassenen, gedetineerden, traaglerenden, werkenden, werkzoekenden, kinderen en jongeren in de onthaalklassen, en ook hoogopgeleide volwassenen. Maatwerk kan ervoor zorgen dat volwassenen met diverse profielen een aanbod krijgen dat afgestemd is op de verschillende domeinen van taalgebruik die het best bij hun situatie passen (professioneel, educatief, persoonlijk en maatschappelijk) en dat jongeren niet langer hoofdzakelijk naar beroepsgerichte studierichtingen doorstromen na de schakelklassen/onthaalklassen.

➤ **Kwaliteit van de docent**

Het belang van goede docenten komt overal terug. Het is een van de succesfactoren uit het onderzoek van Cito en ook in andere onderzoeken komt dit duidelijk naar voren. Specifiek wordt de kwaliteit van de interactie tussen leerder en docent genoemd. Uit de beleidsadviezen in Vlaanderen blijkt de wens naar een geïntegreerd kwaliteitszorgsysteem met duidelijke kwaliteitseisen en een deugdelijke kwaliteits- en datamonitoring, met gerichte peilingsproeven. Ook in de beleidsadviezen in Nederland komt dit terug: borg de kwaliteit van het inburgeringsonderwijs en zorg voor toezicht daarop. Belangrijk is ook de relatie tussen kwaliteit, prijs en duur van de trajecten van verschillende aanbieders. Ook in het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs wordt gepleit voor professionalisering van leerkrachten. Belangrijk om op te merken is dat in Nederland alleen NT2-gecertificeerde docenten mogen lesgeven in de inburgering, wat een belangrijke borging is voor kwaliteit. Dergelijke kwaliteitseisen zijn er nog niet voor de NT2-docenten in de eerste opvang van het basisonderwijs en de internationale schakelklas in het voortgezet onderwijs. Daar staat tegenover dat Vlaanderen een aantal vaste onderdelen in het professionaliseringsaanbod heeft, die in Nederland ontbreken: integratie van deelvaardigheden, inzet van moedertaal en talensensibilisering, en het toepassen van een tweedetaal didactiek in andere schoolvakken.

➤ **De nieuwkomer**

Dat nieuwkomers soms in verdrukking komen, wordt goed duidelijk aan de hand van de portretten in het rapport van de Nederlandse Ombudsman. De bureaucratie, van het kastje naar de muur, de regels boven de mens, de druk van inburgeringsverplichting met financiële sanctie boven het hoofd, ... Dat het nefaste gevolgen kan hebben, is duidelijk. De rapporten van het SCP over de nieuwkomers uit diverse herkomstlanden laten ook zien dat de ene groep zich meer thuis voelt dan de andere. De ruimte die er is voor inburgering en het leren van de Nederlandse taal hangt af van persoonlijkheidskenmerken, oorlogservaringen, het verloop van/traumatische ervaringen tijdens de vlucht, het verloop van gezinshereniging. Uit onderzoek naar de motivatie in het leren van een tweede taal van onder meer Dörnyei² blijkt dat naast de behoefte/het doel om de taal te leren het beeld en het zelfvertrouwen dat iemand heeft ten aanzien van het leren van de taal een belangrijke rol speelt. Dit vertrouwen wordt versterkt (of niet) door de kwantiteit en kwaliteit van de interacties met mensen uit de gemeenschap. Meertalige gemeenschappen, zelfvertrouwen en identificatie met de gemeenschap spelen hierbij een belangrijke rol. De houding van overheid en bevolking ten aanzien van de nieuwkomers en de houding van de nieuwkomers ten aanzien van het nieuwe land en haar bewoners spelen dus een belangrijke rol in de motivatie en het succes van de tweetaalverwerving.

➤ **Taalcontact/interactie**

Taalcontact en het in niet-klassikale contexten spreken (lezen, luisteren en schrijven) van de taal is een van de belangrijkste succesfactoren van het leren van een taal. Inzetten op taalcontact door een samenspel van formeel, non-formeel en informeel leren is dan ook essentieel. Uit internationaal

² <https://www.zoltandornyei.co.uk/>

empirisch onderzoek naar tweedetaalverwerving (Doughty en Long, 2003³; Ellis en Shintani, 2014⁴) blijkt niet alleen dat volwassen tweedetaalleerders nood hebben aan langdurige oefening in een waaier van contexten; de aangeboden oefenkansen moeten ook uitdagend zijn en aansluiten bij wat je met die taal in het echte leven wil leren doen. Daarnaast moeten volwassen tweedetaalleerders worden blootgesteld aan voldoende rijke input uit de doeltaal; tegelijk moeten ze voldoende kansen krijgen om de taal zelf te produceren en hebben ze nood aan gepersonaliseerde feedback en ondersteuning.

➤ **Geïntegreerde/duale trajecten**

Het is belangrijk te investeren in combinaties van taal leren en een vak leren c.q. een beroepsopleiding volgen, om belemmeringen weg te nemen en de bekostiging goed te regelen. In het verleden waren er in Nederland in het mbo meer van dergelijke trajecten. Nu situeren die zich, indien aanwezig, voornamelijk in de entreeopleiding. Voor arbeidsmarktkwalificatie is echter minimaal mbo niveau 2 noodzakelijk. Daarnaast wordt er in Vlaanderen ook sterk gepleit voor nevenschakelingen van trajecten in de basiseducatie en combinaties met informeel leren, Nederlands op de werkvloer en stages, zeker voor de niet-gealfabetiseerden die het basisniveau niet bereikt hebben en voor wie dit niveau wellicht moeilijk te behalen is. Wat de inburgering betreft, wordt er aangestuurd op geïntegreerde trajecten Maatschappijoriëntatie en NT2. Ook voor de onthaalklassen is de visie dat men het best zo geïntegreerd mogelijk werkt vanuit de reguliere klas. Voor 16- tot 18-jarigen is het belangrijk dat de klasmuren doorbroken worden en dat er een koppeling wordt gemaakt met stages op de werkvloer.

➤ **ICT & onlineleren**

Uit het wetenschappelijk onderzoek blijkt dat onlineleren positief bijdraagt aan tweedetaalverwerving. Interactie blijkt een cruciale rol te spelen, vooral dan tussen de lerende en de docent. Deze (online) interacties leiden tot een verhoogde motivatie, goede mondelinge vaardigheden, spreekdurf en een goede doorstroom bij de onlineleerders. Percepties van voordelen omvatten de extra mogelijkheden om te differentiëren, om tijds- en plaatsafhankelijk te werken en om de leerstof onbepaald te kunnen herhalen. Toch blijkt onlineleren nog maar met mondjesmaat te worden toegepast. Investeren in onlineleren kan dus een belangrijke bijdrage leveren aan het leersucces van NT2-leerders.

➤ **Arbeidsmarkt**

Arbeidsmarktintegratie van vluchtelingen en eerlijke arbeidsmobiliteit in de EU zijn thema's die in het Nederlandse beleid een plaats krijgen, maar afwezig zijn in de Vlaamse beleidsstukken. Wel is er in de Vlaamse beleidsstukken aandacht voor het professionele perspectief van de volwassen cursist. In Nederland wordt gepleit voor een integrale arbeidsmarktagenda en kwalitatief hoogwaardig

³ Doughty, C. & Long, M.H. (eds.). 2003. *The handbook of second language acquisition*. New York: Basil Blackwell.

⁴ Ellis, R. and Shintani, N. 2014. *Exploring Language Pedagogy through Second Language Acquisition Research*. London and New York: Routledge.

onderwijs. Voor de arbeidsmarkt is o.a. aandacht voor werk zoeken, toeleiding en bemiddeling en het tegengaan van discriminatie van belang. Bij onderwijs gaat het om de aanpak van taal- en onderwijsachterstanden, stage en beroepspraktijkvorming en om een goede aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt. Voor draagvlak in de maatschappij is het belangrijk om ook aandacht te hebben voor andere doelgroepen die het moeilijk hebben op de arbeidsmarkt.

➤ **Wat kunnen Nederland en Vlaanderen van elkaar leren?**

Uit de beleidsevaluaties en –adviezen blijkt een enorme overlap in wat beter kan in beide landen: professionalisering van docenten, meer maatwerk, meer duale trajecten, betere afstemming, meer (vervolg)ondersteuning in de internationale schakelklassen/onthaalklassen en samenwerking. De belangrijkste aanbevelingen komen opvallend overeen. Uit het internationaal onderzoek blijkt wel een verschil in het nascholingsaanbod voor docenten waarbij in Vlaanderen wel aandacht is voor integratie van deelvaardigheden, inzet van moedertalen en talensensibilisering, en verbinding van tweedetaal didactiek aan leren in andere schoolvakken en in Nederland niet. Daar staat tegenover dat in Nederland docenten in de inburgering NT2-gecertificeerd moeten zijn. Maatwerk lijkt zich in Vlaanderen meer te richten op kwetsbare groepen, terwijl in Nederland de focus ook ligt op het stimuleren van mensen die meer kunnen dan zij nu bereiken. Ook is in Nederland aandacht voor een integrale arbeidsmarktagenda, met aandacht voor onderwijs, arbeidsmarkttoeleiding en de arbeidsmarkt zelf. In Vlaanderen is een integrale arbeidsmarktagenda niet prominent aanwezig in de beleidsadviezen, hoewel opleidingen die naar de arbeidsmarkt toeleiden wel ruime aandacht krijgen (een informeel aanbod voor analfabeten, duale trajecten en stages (onder andere voor jongeren van 16 tot 18 jaar), nevenschakeling van opleidingen, ...).

Literatuurlijst

Onderzoek

- Anderson, J., Anderson, A., & Sadiq, A. (2017). Family literacy programmes and young children's language and literacy development: paying attention to families' home language. *Early Child Development and Care*, 187(3-4), 644-654.
- Andringa, S. J. (2005). *Form-focused instruction and the development of second language proficiency* (Proefschrift). Rijksuniversiteit Groningen, Groningen.
- Arikoglu, F. (2017). *Empowerment door taal?: Ervaringen van vrouwen met lessen Nederlands als tweede taal of NT2*. Brussel: Ella vzw Kenniscentrum gender en etniciteit.
- Bakx, J., Halewijn, E., van Schilt T., & van der Voort, C. (2011). Docentcompetenties, maatwerk, intake, taalcontact. *LES*, 173, 22-25.
- Bienfait, G. N. (2002). *Grammatica-onderwijs aan allochtone jongeren* (Proefschrift). Rijksuniversiteit Groningen, Groningen.
- Blok, H., Otter, M. E., Overmaat, M., de Gloppe, K., & Hoeksma, J. B. (2003). Literacy programs for initial reading instruction: do they make a difference in learning outcomes?. *Educational Research and Evaluation*, 9(4), 357-371.
- De Cuyper, P., & Jacobs, L. (2011). *Het NT2-aanbod in Vlaanderen: passend voor werkenden en werkzoekenden?* Leuven: KU Leuven/HIVA.
- De Jong, C. A. M. (2014). Feedback op geschreven teksten: Wat leren cursisten ervan? In B. Bossers (Red.), *Vakwerk*, 9, 49-64. Amsterdam: BVNT2.
- De Jong, N. H., Steinel, M. P., Florijn, A. F., Schoonen, R., & Hulstijn, J. H. (2012). Facets of speaking proficiency. *Studies in Second Language Acquisition*, 34(1), 5-34.
- De Paepe, L., Zhu, C., & Depryck, K. (2018a). Learner characteristics, learner achievement and time investment in online courses for Dutch L2 in adult education. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 17(1), 101-112.
- De Paepe, L., Zhu, C., & Depryck, K. (2018b). Development and implementation of online Dutch L2 courses in adult education: educators' and providers' perceptions of constraints and critical success factors. *Innovation in Language Learning and Teaching*, 18(3), 1-16.
- De Paepe, L., Zhu, C., & Depryck, K. (2018c). Online Dutch L2 learning in adult education: educators' and providers' viewpoints on needs, advantages and disadvantages. *Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning*, 33(1), 18-33.
- Docx, R. (2017). *Verder dan NT2-niveau 1.2. De motivatie van volwassen anderstaligen om Nederlands als tweede taal te leren* (Masterproef). KU Leuven, Leuven.

Drijkoningen, J. (2012). *Zij kwamen van verre en rondten de Kaap. Anderstalige ouders over taal en ouderbetrokkenheid*. Leuven: Centrum voor Taal en Onderwijs.

Drijkoningen, J. (2015). Migrant parents and their views on language and parental involvement: the impact of an embedded language course. In I. van de Craats, J. Kurvers & R. van Hout (Reds.), *Adult Literacy, Second Language and Cognition. Proceedings of the 10th annual conference of Low-Educated Second Language and Literacy Acquisition*, 53-68. Nijmegen: Centre for Language Studies.

Emmelot, Y., & Schooten, E. (2006). *Effectieve maatregelen ter bestrijding van taalachterstanden in het primair onderwijs*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.

Goossens, G. (2003). Effecten van expliciete en impliciete instructiewijzen op taalleren: een experiment bij 11/12-jarige NT1-en NT2-leerders. *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*, 70(1), 65-78.

Groot, A. (2008). Luister Alstublieft!: Een onderzoek naar luistervaardigheid in een tweede taal. *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*, 80(1), 75-85.

Hajer, M. (2005). Meepraten in de les, leerzaam maar lastig. Interactief taalonderwijs in multiculturele klassen. *Vernieuwing, Tijdschrift voor Onderwijs en Opvoeding*, 64(3/4), 22-24.

Hajer, M., Kootstra, G.J., & van Popta, M. (2018). *Ruimte en Richting in Professionalisering voor Onderwijs aan Nieuwkomers. Een verkenning van opleiding en scholing voor leraren in basis- en voortgezet onderwijs in Vlaanderen en Zweden*. Utrecht: Hogeschool Utrecht.

Hootsen, G., van der Werf, R., & Vermeer, A. (2007). E-learning op maat: automatische geïndividualiseerde materiaalselectie in het tweede-taalonderwijs. *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*, 78(1), 119-130.

Janssen, C., Segers, E., McQueen, J. M., & Verhoeven, L. (2015). Lexical specificity training effects in second language learners. *Language Learning*, 65(2), 358-389.

Jaspaert, K., & Frijns, C. (2017). *Taal leren. Van kleuters tot volwassenen*. Tiel: Lannoo.

Jaspers, J. (2015). Tussen meervoudige vuren: de implementatie van eentalig taalbeleid in een context van taaldiversiteit. *Pedagogische Studiën*, 92(5), 344-360.

Koster, D. (2014). Een dynamische, usage-based benadering van NT2-onderwijs. *Levende Talen Tijdschrift*, 15(1), 21-30.

Kurvers, J. (2015). Emerging literacy in adult second-language learners: A synthesis of research findings in the Netherlands. *Writing systems research*, 7(1), 58-78.

Kurvers, J., & van de Craats, I. (2009). *Het Haalbaarheidsonderzoek van De Voortwijzer*. Tilburg/Nijmegen: Universiteit van Tilburg en Nijmegen.

Kurvers, J., Spotti, M., Simpson, J., & Whiteside, A. (2015). The shifting landscape of Dutch integration policy: from L1 literacy teaching to literacy in Dutch as entrance criterion to the Netherlands. *Adult Learning, Education and Migration*, 173-186.

Kurvers, J., Stockmann, W., & van de Craats, I. (2010). Predictors of success in adult L2 literacy acquisition. In Th. Wall & M. Leong (Eds.), *Low-educated Second Language and Literacy Acquisition. Proceedings of the Vth symposium*, 64-79. Calgary: Bow Valley College.

Meeus, J., & De Cuyper, P. (2015). *De NT2-Trajecten van inburgeraars in kaart gebracht: inzicht in de doelgroep, het behalen van basistaalvaardigheid, duur van het NT2-traject en opstap naar een vervolgcursus*. Leuven: Steunpunt Inburgering en Integratie/HIVA-KU Leuven.

Mulder, L., van der Veen, I., Paas, T., & Elshof, D. (2011). *Onderwijsprestaties en schoolloopbanen na de schakelklas: Een vervolgonderzoek bij leerlingen die in 2006/2007 of 2007/2008 in een schakelklas hebben gezeten*. Nijmegen/Amsterdam: ITS/SCO-Kohnstamm Instituut.

Nuwenhoud, A. (2015). The Red Book: a role-based portfolio for non-literate immigrant language learners. In I. van de Craats, J. Kurvers en R. van Hout (Eds.), *Adult Literacy, Second Language and Cognition. Proceedings of the 10th annual conference of Low-Educated Second Language and Literacy Acquisition*, 217-233. Nijmegen: Centre for Language Studies.

Penning de Vries, B. W. F. (2015). *Computerised speaking practice: the role of automatic corrective feedback in learning L2 grammar* (Proefschrift Radboud Universiteit Nijmegen). Utrecht: LOT.

Plichart, I. (2003). *Eindrapport onderzoek trajecten alfabetisering NT2*. Leuven: Centrum voor Taal en Migratie/Steunpunt NT2.

Reder, S., & Bynner, J. (Eds.) (2008). *Tracking adult literacy and numeracy skills: findings from longitudinal research*. New York: Routledge.

Schepens, J.J. (2015). *Bridging linguistic gaps: the effects of linguistic distance on adult learnability of Dutch as an additional language* (Proefschrift Radboud Universiteit Nijmegen). Utrecht: LOT.

Smets, I. (2015). *Zo gezegd, zo gedaan!. Een onderzoek naar de kwaliteitscriteria van oefenkansen Nederlands in de provincie Antwerpen*. Antwerpen: Huis van het Nederlands.

Sterckx, M. (2003). *De doorstroming van ex-onthaalklassers in het regulier secundair onderwijs. Naar meer gelijke kansen in en door onderwijs. Studiedag georganiseerd door het Vlaams Forum voor Onderwijsonderzoek (VFO)*. Leuven: Vlaams Forum voor Onderwijsonderzoek.

Strube, S.M.P. (2014). *Grappling with the oral skills. The learning and teaching of the low-literate adult second language learner* (Proefschrift Radboud Universiteit Nijmegen). Utrecht: LOT.

Van Beuningen, C. (2011). *The effectiveness of comprehensive corrective feedback in second language writing* (Proefschrift). Universiteit van Amsterdam, Amsterdam.

Van Beuningen, C. (2012). Het nut van de rode pen. Of, hoe en wanneer correctie bijdraagt aan de schriftelijke taalvaardigheid van tweedetaalleerders. *Levende Talen Tijdschrift*, 13(4), 3-12.

Van Beuningen, C. (2017). NT2-leerlingen profiteren van correctieve feedback. *Tijdschrift voor Remedial Teaching*, 25(2), 18-19.

Van de Craats, I., & Peeters, M. (2013). The importance of speed in adult L2 reading. In T. Tammelin-Laine, L. Nieminen, & M. Marin (Reds.). *Low-educated Adult Second Language and Literacy Acquisition. Proceedings of the 8th Symposium*, 109-126. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Van Gorp, K. (2010). *Meester, wat is genen? De effectiviteit van kennisconstructie en schooltaalverwerving bij NT2-leerlingen aan het einde van het basisonderwijs* (Proefschrift). KU Leuven, Leuven.

Van Hoppe, L. (2012). *Samenwerkend schrijven via een wiki als focus op form-taak in de NT2-klas: aandacht voor grammatica en de invloed van taakinstructie* (Masterscriptie). Vrije Universiteit Amsterdam, Amsterdam.

Van Schilt-Mol, T., Bakx, J., Halewijn, E., & van Kampen, H. (2011). *Het succes van succesfactoren in de lespraktijk*. Tilburg: IVA/Universiteit van Tilburg.

Van Steensel, R., & Nap-Kolhoff, E. (2005). Tweede-taalverwerving in peuterspeelzalen en latere schoolprestaties van allochtone kinderen. *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen 74*, 21-31.

Van Tuijl, C., & Leseman, P. (2007). Increases in the verbal and fluid cognitive abilities of disadvantaged children attending preschool in the Netherlands. *Early Childhood Research Quarterly*, 22, 188-203.

Welie, C. (2013). Grammatica bij laagopgeleiden? Ja! Instructie over inversie bij laagopgeleide NT2-leerders. *Les*, 31(184), 25-27.

Beleidsadviezen Nederland

Cito (2008). *Succesfactoren bij het leren van de taal in het kader van inburgering*. Online raadpleegbaar op: <https://www.cito.nl/kennis-en-innovatie/kennisbank/pok-h37-op-zoek-naar-het-succes-van-inburgering---theoretisch-en-methodologisch-kader>.

Kennisplatform Integratie en Samenleving (2017). *Jullie Nederlanders hebben voor alles een systeem. Handreiking voor ondersteuning van Eritrese nieuwkomers bij hun integratie*. Online raadpleegbaar op: <https://www.kis.nl/publicatie/handreiking-voor-ondersteuning-van-eritese-nieuwkomers-bij-hun-integratie>.

MBO Raad (2017). *Inburgering en integratie* (Brief aan de Tweede Kamer). Online raadpleegbaar op: <https://www.mboraad.nl/publicaties/brief-11-december-2017-inburgering-en-integratie>.

Ombudsman (2018). *Een valse start: een onderzoek naar behoorlijke inburgering*. Online raadpleegbaar op: <https://www.nationaleombudsman.nl/onderzoeken/2018065-onderzoek-naar-behoorlijke-inburgering>.

Onderwijsinspectie (2015). *De kwaliteit van het onderwijs aan nieuwkomers, type 1 en 2, 2013 / 2014. Evaluatie van de kwaliteit van AZC-scholen, relatief zelfstandige en grotere nieuwkomersvoorzieningen*. Online raadpleegbaar op: <https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2016/07/14/kwaliteit-onderwijs-aan-nieuwkomers-type-1-2-2014-2015>.

Onderwijsinspectie (2015). *De kwaliteit van het onderwijs aan nieuwkomers, type 3, 2013 / 2014. Evaluatie van de kwaliteit van basisscholen met een of twee nieuwkomersklassen*. Online raadpleegbaar op: <https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/publicaties/2015/10/27/themaonderzoek-de-kwaliteit-van-het-onderwijs-aan-nieuwkomers-type-3-2013-2014>.

Onderwijsraad (2017). *Vluchtelingen en onderwijs. Naar een efficiëntere organisatie, betere toegankelijkheid en hogere kwaliteit*. Online raadpleegbaar op: <https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/2017/vluchtelingen-en-onderwijs-naar-een-efficiëntere-organisatie-betere-toegankelijkheid-en-hogere-kwaliteit/item7508>.

PO-Raad (2017). *Ruimte voor nieuwe talenten: keuzes rondom nieuwkomers op de basisschool*. Online raadpleegbaar op: <https://www.poraad.nl/ledenondersteuning/publicaties/school-kind-omgeving/ruimte-voor-nieuwe-talenten>.

Rekenkamer (2017). *Inburgering - eerste resultaten van de wet inburgering 2013*. Online raadpleegbaar op: <https://www.rekenkamer.nl/publicaties/rapporten/2017/01/24/inburgering>.

SCP (2011). Inburgering en taal. In E. Dourleijn & J. Dagevos (reds.), *Vluchtelingengroepen in Nederland. Over de integratie van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische migranten* (pp. 58-80). Online raadpleegbaar op: https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2011/Vluchtelingengroepen_in_Nederland.

SCP (2018). *Syriërs in Nederland. Een studie over de eerste jaren van hun leven in Nederland*. Online raadpleegbaar op: https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2018/Syriers_in_Nederland.

SER (2016). *Nieuwe wegen naar een meer succesvolle arbeidsmarktintegratie van vluchtelingen*. Online raadpleegbaar op: <https://www.ser.nl/nl/adviezen?s=>.

SER (2014). *Arbeidsmigratie*. Online raadpleegbaar op: <https://www.ser.nl/nl/adviezen?s=&page=2>.

SER (2007). *Niet de afkomst maar de toekomst: naar een verbetering van de arbeidsmarktpositie van allochtone jongeren*. Online raadpleegbaar op: <https://www.ser.nl/nl/adviezen?s=&page=2>.

Significant (2018). *Inburgering: systeemwereld versus leefwereld. Evaluatie Wet inburgering 2013*. Online raadpleegbaar op: <https://www.significant.nl/actueel/113>.

Vereniging Hogescholen, VSNU, MBO Raad, Nuffic, Landelijke Studentenvakbond & UAF (2018). *Brief aan de minister van Sociale Zaken & Werkgelegenheid en de minister van OC&W*. Online raadpleegbaar op: <https://www.mborraad.nl/publicaties/brief-sectorraden-27-juni-ao-inburgering-en-integratie>.

VNG, Het begint met taal, NUT, Divosa, OVAL, UAF, NRTO, Stedennetwerk G40, BVNT2 en MBO Raad (2018). *Brief aan de vaste Kamercommissie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid*. Online raadpleegbaar op: <https://www.mborraad.nl/publicaties/brief-diverse-ondertekenaars-2-juli-2018-algemeen-overleg-inburgering>.

VNG, PO-Raad, Branchevereniging Maatschappelijke Kinderopvang, Brancheorganisatie Kinderopvang, Sociaal Werk Nederland, BOink (2018) *Integrale peutervoorziening en onderwijsachterstandenbeleid*. Brief aan de vaste Commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Online raadpleegbaar op: <https://vng.nl/onderwerpenindex/onderwijs/onderwijsachterstandvve/brieven/integrale-peutervoorziening-en-onderwijsachterstandenbeleid>.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2015). *Geen tijd verliezen: van opvang naar integratie van asielmigranten*. WRR-Policy Brief 4. Online raadpleegbaar op: <https://www.wrr.nl/publicaties/policy-briefs/2015/12/16/geen-tijd-verliezen-van-opvang-naar-integratie-van-asielmigranten>.

Beleidsadviezen Vlaanderen

Centrum voor Taal en Onderwijs (2006). *Wat is er nog van onze dromen? Eindrapport van een onderzoek naar de doorstroming van anderstalige nieuwkomers in het secundair onderwijs in de eerste drie jaar na de onthaalklas in Vlaanderen (2003 - 2005)*. Online raadpleegbaar op: http://www.cteno.be/downloads/publicaties/sterckx_2006_wat_is_er_nog_van_onze_dromen.pdf.

Centrum voor Taal en Onderwijs (2014). *Memorandum Taal en Onderwijs: de uitdaging*. Online raadpleegbaar op: http://www.cteno.be/assets/downloads/cteno/memorandum_webversie_nieuw.pdf.

Centrum voor Taal en Onderwijs (2017). *Geletterdheid in Vlaanderen gewikt en gewogen: recepten voor een krachtig geletterdheidsbeleid*. Online raadpleegbaar op: http://www.cteno.be/downloads/publicaties/syntheseverslag_geletterdheid_definitief.pdf

De Clerck, H., Piqueray, E., De Bruyne, L., Philips, I., & Truyts, I. (2014). *Geïntegreerd eindrapport: actie-onderzoek 16- tot 18-jarige nieuwkomers uit derdelanden*. Online raadpleegbaar op: <https://www.esf-vlaanderen.be/nl/onderzoeksrapport-16-tot-18-jarige-nieuwkomers-uit-derdelanden>.

Onderwijsvereniging van Steden en Gemeenten (OVSG) (2015). *Visietekst onthaalonderwijs*. Online raadpleegbaar op: <https://www.ovsg.be/visieteksten/visietekst-onthaalonderwijs>.

Onderwijsinspectie (2014). *Spiegel op Inburgering. Eindrapport van het werkjaar 2013-2014*. Online raadpleegbaar op: <https://www.vlaanderen.be/publicaties/spiegel-op-inburgering-het-eindrapport-van-de-inspectie-inburgering-voor-het-werkjaar-2013-2014-1>.

Onderwijsinspectie (GIA-team) (2016). *OP-maat. Een onderzoek naar de behoeftedekkendheid en de behoeftegerichtheid van het NT2-aanbod in Vlaanderen*. Online raadpleegbaar op: <https://www.onderwijsinspectie.be/nl/samenwerking-met-het-agentschap-inburgering-en-integratie>

SERV (2016). *Uitbouw van een slagkrachtig NT2-beleid. Conceptnota*. Online raadpleegbaar op: https://www.serv.be/sites/default/files/documenten/SERV_20160530_conceptnota%20NT2_ADV.pdf

SERV (Commissie Diversiteit) (2018). *Advies Vlaamse integratie- en inburgeringsbeleid*. Online raadpleegbaar op: https://www.serv.be/sites/default/files/documenten/COM_DIV_20180507_integratie%20en%20inburgeringsbeleid_ADV.pdf.

Unia (2018). *Diversiteitsbarometer Onderwijs*. Online raadpleegbaar op: <https://www.unia.be/nl/publicaties-statistieken/publicaties/diversiteitsbarometer-onderwijs>

Universiteit Antwerpen, Universiteit Gent & KU Leuven (2017). *Cartografie en analyse van het onthaalonderwijs voor anderstalige nieuwkomers en OKAN-leerlingen. Het onthaalonderwijs voor anderstalige nieuwkomers en OKAN-leerlingen in kaart brengen en kritisch analyseren*. Online raadpleegbaar op: <https://data-onderwijs.vlaanderen.be/onderwijsonderzoek/?nr=192>.

Vlaamse Overheid, Inburgering, Onderwijsinspectie (2013). *Verbindingen. Eindrapport werkjaar 2012-2013 van de inhoudelijke inspectie inburgering*. Online raadpleegbaar op: <https://www.vlaanderen.be/publicaties/verbindingen-het-eindrapport-van-de-inspectie-inburgering-voor-het-werkjaar-2012-2013>.

Vlaamse Overheid, Commissie Integratiebeleid (2018). *Taalbeleid in het kader van het horizontaal integratiebeleid. Visietekst*. Online raadpleegbaar op: <https://www.vlaanderen.be/publicaties/geactualiseerd-horizontaal-integratiebeleidsplan-vlaanderen-2018-2019>.

VLOR (2004). *Het opleidingsprofiel NT2 Alfa R1 - 1.1*. Online raadpleegbaar op: <https://www.vlor.be/adviezen/het-opleidingsprofiel-nt2-alfa-r1-11>.

VLOR (2013). *Advies over het onthaalonderwijs voor anderstalige nieuwkomers*. Online raadpleegbaar op: <https://www.vlor.be/advies/advies-over-onthaalonderwijs-voor-anderstalige-nieuwkomers>.

VLOR (2014). *Advies over het afsprakenkader NT2*. Online raadpleegbaar op: <https://www.vlor.be/advies/advies-over-het-afsprakenkader-nt2>.

VLOR (2015). *Knelpuntennota NT2*. Online raadpleegbaar op: <https://www.vlor.be/advies/knelpuntennota-nt2-0>.

VLOR (2016). *Advies over de conceptnota's volwassenenonderwijs en NT2*. Online raadpleegbaar op: <https://www.vlor.be/adviezen/advies-over-de-conceptnotas-volwassenenonderwijs-en-nt2>.

VLOR (2018). *Advies over het decreet tot wijziging van diverse bepalingen van het Vlaamse integratie- en inburgeringsbeleid*. Online raadpleegbaar op: <https://www.vlor.be/adviezen/advies-over-de-wijziging-van-integratie-en-inburgeringsdecreet>.

VLOR (2018). *Onderwijs voor vluchtelingen: warm onthaal, vlotte leerloopbaan en duurzaam toekomstperspectief*. Online raadpleegbaar op: <https://www.vlaanderen.be/publicaties/onderwijs-voor-vluchtelingen>.